

Tomas Çerme: Süryani Halkı, Dil, Kültür Ve Tarihi Üzerine Düşünceler

Posted on 04/05/2016

Suriye bölgesinde Aramik-Arami dilini konuşan, tarihi eskilere dayanan ve "Siri" adı verilen bir topluluk yaşamaktaydı. Aramiler, MÖ 4. ve 3. yüzyıllarda Filistin ve Suriye'nin yanısıra Harran'da da bulunmaktaydı. Aramilerin Yahudiliğin bir kolu olduğu da söylenmektedir. Bölgede konuşulan dil, Arapça ve antik Siri dilinin karışımı bir yapıyı ortaya koymaktadır. Ancak 12. yüzyılda antik Siri dili Aramice,2 Batı Süryanileri için de, ölü dil haline gelir. Turoyo3 ile günümüzde konuşulan Süryanice'de Arapça sözcükler olduğunu görmekteyiz. Süryanilerin dili, kültürü hakkında bölge üniversiteleri bilimsel yöntemlere dayalı, sistematik ve yeterli araştırmalar üretmemişlerdir. Yer yer makale, lisans ve lisans üstü tez çalışmalarına rastlamaktayız. Bazı Süryani tarihçiler, Süryanilerin kökeninin bir ırka bağlanamayacağı görüşündedirler. Süryanilerin ilk kolonileşme merkezi olarak Urfa şehri gösterilmektedir. Oysa Süryani kilisesi, ilk örgütlenmenin Antakya'da gerçekleştiğini iddia etmektedir.

Kölanı, Nasnei, Asuiler din adamlarıyla birlikte. Cebel-i Tier (Taurus).

Süryaniler üzerine sosyo-antropolojik, linguistik ve tarihi açıdan yeterli inceleme ve araştırmanın bulunmaması bazı soruların cevaplandırılması açısından zorluklar ve karışıklıklar yaratmaktadır. Kültürel yapılarına bakacak olursak; bazı benzer unsurları Yezidilerin yaşadıkları kültür alanlarında da görmekteyiz. Yezidi ve Süryani töreleri arasında önemli paralellikler ortaya

atılmaktadır. Örneğin, zamanla bölgedeki Yezidilerin bir bölümünün Süryanileştiğini söy-

leyebiliriz. Böylece kendi usûl ve adetlerini de Süryani kilisesine aktarmışlardır. Örneğin, günümüzde İsveç'teki Süryani cemaatinin bir kesiminin ayin dili Kürtçe'dir. Bir başka örnek de Yezidi Kürtçe dilinde "Bazımbar" yedi renkli iplikten oluşan, Paskalya yortusundan önce tutulan Büyük Oruç süresince takılan bir bileziktir. Güneşin renklerini taşıyan bu iplikler güneş kültürünün sembolüdür. Aynı zamanda bu gelenek Ermeni Şemsilerin (güneşoğulları, arevortik) de töreleridir.

Süryaniler ve Yakubiler

Kalkedon toplantısından bir asır sonra 543'te, Süryani manastırından gizlice ayrılan Yakup Zenzala veya Baraday (keçe giysili, saç sakalına karışmış kimse) adlı Asuri (Süryani) rahip, İskenderiyeli Patrik Deodisyus tarafından Efes'te gizlice takdis edilir. Yakup Baraday sayesinde, Bizans'ın bütün saldırılarına rağmen, Asur (Süryani) kilisesi güçlenmiş ve genişlemiştir. Baraday'ın şöhreti o kadar yayılmıştır ki, Asur (Süryani) kilisesi onun adıyla, Yakubi olarak anılmaya başlanmıştır; Baraday ise 578'de vefat etmiştir.

Yakubiler, önceleri Antakya, Suriye, Orta ve Kuzey Irak'ta yerleşmişlerdi. Daha sonraları Antakya ve Suriye'den doğuya doğru yer değiştirdiler. Böylece Güneydoğu Anadolu ile Kuzey ve Orta Irak, Süryani Yakubilerin yaşadıkları kalabalık bölgeler haline geldi.

Yakubiler, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında da geniş bir alana dağılmışlardır. Ancak, en çok Güneydoğu Anadolu, Suriye, Lübnan, Filistin ve Irak'ta yaşamışlardır. Bu bölgelerin birçoğunda küçük topluluklar halinde bulunmuşlar, bazı yörelerde biraz daha kalabalık olmuşlarsa da, büyük topluluklar oluşturamamışlardır. Yakubiler, mezhep ayrılığı nedeniyle de aralarında birlik kuramamışlardır; mezhep bakımından iki ana gruba ayrılırlar: 1. Ortodoks Süryaniler, 2. Katolik Süryaniler.

Miğyet/Hah Kilyü, Meryem Ana Manastırı. Güneşle hala aydınlanan en eski Hıristiyan mebedlerinden biri. Ortada görülen hayvanın başı.

Bugün Asur asıllı kabul edilen Yakubilerin, Kuzey ve Orta Irak'ta çok kalabalık olması gerekirdi, ancak Müslüman Arapların bu topraklarda yayılması buradaki Hıristiyan halkı kısa zamanda azınlık durumuna düşürdü. Buna rağmen buralarda Süryani olması kuvvetle muhtemel birçok Hıristiyan merkezi vardı. Bunların en önemlileri Deyr-ül Akül, Deyr-ül Caselik ve Deyr-ül Cemacım'dır. Arap istilası

nedeniyle Orta Irak'ta bulunan Süryani merkezleri Güneydoğu Anadolu'ya kaydı. Midyat, Diyarbakır, Urfa, Malatya, Elazığ, Rumkale ve çevreleri Osmanlı yönetiminin başlangıcında Yakubilerin en kalabalık olduğu yerlerdi. Hatta Malatya ve Rumkale zaman zaman patriklik merkezi oldu. Malatya'da iki önemli Süryani tarihçisi Büyük Mihail ve Eb'ul Farac yetişti. Eb'ul Farac'ın annesi Asuri, babası ise Yahudi'ydi. Ermenilerle kurdukları yakınlık nedeniyle bazı Hıristiyan Arap toplulukları da Süryanileşmiştir. 6. yüzyılda Suriye'de bulunan Beni Lahm, Beni Cüzam ve Beni Gassan (Gassaniler) kabileleri Hıristiyanlığı kabul ettikten sonra kendilerini Süryani saymışlardır.

Süryaniler Roma'dan ayrılmış ve kendilerine özgü kiliselerini (Yakubi veya Süryani Ortodoks kilisesi) kurmuşlardır. Süryanilerin önemli bir kesimi, bu yeni kiliseye bağlandı. Ancak bir sonraki yüzyılda Süryaniler arasında Katoliklik yeniden yayılmaya başladı. İlk Süryani Katolik patrikhanesi, 1783 yılında, Mardin yakınlarındaki Der Zafaran Manastırı'nda kuruldu. Ancak bu kuruluş diğerlerinden farklıdır. Çünkü sadece Yakubi-Süryani Patriği Mihail Cerve Katolik olmuş ve Der Zafaran'ın Katolik patrikhanesi olduğunu ilan etmiştir. Yakubi mezhebinden olan Süryani halk, yeni bir patrik seçerek Mihail Cerve'yi Der Zafaran'dan uzaklaştırdı. Mihail Cerve, Lübnan Dağları üzerinde Kesrevan kasabasının Darun Harise köyünde Cerve Manastırı'nı kurdu. Böylece, Katolik Süryani Patrikhanesi'nin temeli atılmış oldu. 1850 yılında Cerve'deki patriklik merkezi Mardin'e getirildi. I. Dünya Savaşı'ndan sonra ise, patriklik merkezi yine Cerve Manastırı'na taşındı.

Süryani Patrikhanesi

İlk Yakubi-Süryani patrikhanesi 543 yılında Antakya'da kuruldu. Fakat patrikliğin sadece adı Antakya Patrikliği'ydi. Patrik kişisel gezileri dışında Antakya'da kalmıyordu. Patrikhane bağımsızlığını ilan ettikten sonra, uzun bir süre çeşitli yerleri patriklik merkezi olarak seçti. Bu dönemlerde Halep, Urfa, Harran, Rakka, Malatya, Der Zafaran, Mayfarkin (Silvan), Diyarbakır patriklik merkezi oldu.

1292 yılında Çukurova'dakinden ayrı olarak Der Zafaran satın alınarak ikinci bir Yakubi-Süryani patrikhanesi kuruldu. 1364 yılında da Midyat'ta, üçüncü Yakubi-Süryani patrikhanesi kurulmuş ve böylece patrikhane sayısı üçe çıkmıştı. 1493 yılında, Midyat'taki patrikhanenin başına, aynı zamanda üç patrik birden geçti ve bu patrikhane iki yıl sonra kapandı. Çukurova'dakinden sonra Midyat'taki patrikhanenin kapanmasıyla, merkez Der Zafaran'da olmak üzere, geriye bir Yakubi-Süryani Patrikhanesi kaldı. Der Zafaran'daki patrikhane 1924 yılından sonra Humus'a, sonra Şam'a taşındı.⁴ Der Zafaran'da oturan Yakubi patriğinin devlete başvurması İstanbul Ermeni Patriği aracılığıyla mümkün olurdu. Devletle olan ilişkilerden İstanbul Ermeni Patrikhanesi sorumludur. Süryaniler 1918'e kadar Ermeni Patrikhanesi'ne bağlı kaldılar ve 1960 yılına kadar, dinî bayramları olan Doğuş Bayramı'nı Ermenilerle beraber 6 Ocak'ta kutlardı. 1965 yılına kadar da İstanbul'daki Süryani çocukların bir kısmı Ermeni okullarında eğitim görürlerdi. Aynı dönemde İstanbul Rum okullarında eğitim gören Süryani çocuklar da vardı.

Tur Abdin

Sakinleri tarafından Kürtçe'de "Etor" veya "Etur" Dağları olarak ıslandırılan, edebiyatta ise dahi çok "Tur Abdin" olarak geçen (orada bulunan ve şimdi genelde yıkılmış manastır ve kiliseler dolayısıyla tapanların Toros Dağları anlamına gelen) ve eski zamanlarda (Masius) Masis olarak bilinen dağlık bölge milattan önceki yüzyıllarda Ermeni Krallığı bölgesindeydi.

(Dikran II Dönemi, MÖ 95). Bölge, MÖ 55'te Romalıların eline geçti. Pers hakimiyetinden sonra yine Ermeni Krallığı'nın eline geçti. Daha sonra ise, Bizans'ın Doğu sınırına dahil oldu. Tur Abdin, MS 640'ta, Arap (Müslüman) ordusu tarafından fethedildi. Birçok manastır camiye çevrildi. Pek çok manastır ve kilise de yıkıldı. Asuri-Süryaniler, Irak ve Suriye'den bölgeye gelerek, Ermeni ve Bizans kalıntıları olan ve terk edilen bu manastırlara yerleştiler. Bölgede bulunan Ermeniler, Kürtler, Yezidiler, Ermeni Şemsiler, Rumlar ve Araplar her alanda kaynaştılar. Müslüman Arapların tahrip ettiği Ermeni ve Bizans mabetlerini tamir eden Süryaniler, bu manastır ve kiliseleri Süryanileştirip kullandılar. Bu kilise ve manastırların sunakları Doğu'ya dönüktür. Bu usûl Ermeni Şemsilerin güneşe tapma inançlarının kalıntılarıdır. Batı Süryanileri uzun bir süre kilisede Rumca'yı kullanmışlar, daha sonraları şehir merkezleri ve çevre köylerde yaşayan halk Rumca'yı anlayamadığı için Süryanice'yi kullanmaya başlamıştır. Ancak zamanla halk Süryanice'yi de anlayamaz olmuş, Turoyo denilen bir Arap diyalekti haline dönmüştür.

Tur Abdin'in merkezi Midyat'tadır. 1892 yılı istatistiklerine göre burada 6.600 kadar Rum Ortodoks vardı. Mardin nüfusunu oluşturan bu veriler, daha sonraki yıllarda değişikliğe uğramıştır. Rum Ortodoks nüfusu asimile olarak Şemsi ve Yezidilerle aynı kaderi paylaşır. Dıştan gelen kaos ve içten Süryanilerin misyonerlik faaliyetleri bu kaçınılmaz sonu getirir. Süryaniler tarafından bugün bile, Rumlardan kalan adlar kullanılmaktadır: Koço, Stefanos, Yunan, Kostantin gibi...

Cebel-i Tur bölgesindeki Hıristiyan toplulukların durumunu araştıran Claudius James Rich, Nasturi⁵ ve Süryani ruhbanla ilgili şunları aktarmaktadır:

"Nasturilerin Patriği Cebel-i Tur Dağları'ndaki Kokhannes'de ikâmet eder. Yasaları üzerinde ölüm veya yaşamlarına karar verme yetkisi vardır. Bu dinî mezhebin başı olmaktan ziyade savaşçı bir kabilenin şefine benzer. Kendisiyle yalnızca 'aşiret reisi' ve mızrak ve tüfek kullanıcısı olarak övünür. Yakubilerin barbarlığı ve cehaleti inanılmayacak ölçülerde. Bu aralar Tour'un dağlık bölgelerindeki bir piskopos tüfek kullanmada cemaatlerinin en namlı eşkiyası kadar usta. Tüfeğini hep yanında taşıyor, ayindeyken bile. Kilisenin kapısındaki bir kavgada etkin bir rol almak için kutsal görevini sıklıkla kestiği biliniyor."⁶

Asuri Süryanilerde Hıristiyanlık

Hıristiyanlığı seçmiş Asuri ve Aramiler'in din adamları, benimsenen yeni din uğruna seferber oldular. Ortadoğu'dan çevreye yayıldılar, evlerini, aile ve yakınlarını hattâ yaşadıkları toprakları terk ederek kilise ve manastırlar çevresinde toplandılar. Dinî eğitime kendilerini adadılar. Asuriler yeni bir kültürün potasında yoğrulup değişime uğramaya başladılar.

Asur halkı Hıristiyanlık öncesi din ve inançlarını tümüyle terk etmedi. Binlerce yıllık Babil Ninoue kültür mirasını, tapınak törenlerini Hıristiyanlık dönemine taşıdı. Örneğin papazların dinsel törenlerde mihrabın önünde kullandığı giysiler, buhurluk, tütsülük, ziller hep eski dönemden kalmaydı. Kilise, Hıristiyanlık dinini Asur halkı için en yüksek yaşam noktası olarak gördü. İlk dönemlerde Suriye'nin kuzey kesimlerinde kendini gösteren Hıristiyanlık burada konuşulan şive, kısa bir süre sonra Hıristiyan dili haline dönüştü. Sami dil uzmanları, Aramice'nin bu biçimine Süryanice demektedirler.

Süryani kilisesi Doğu'nun kiliselerinden biridir. Bu kilise, Süryani halkının asırlarca bir yerden bir yere göçü dolayısıyla Doğu'nun en küçük, dağınık ve zayıf kiliselerinden biri durumuna gelmiştir. Süryani kilisesinin Doğu'nun Ortodoks kiliseleri ve cemaatlerinden farkı, devlet anlayışı (devletçilik) olmayışıdır. Yakubi kilisesi hiçbir zaman devlet içinde resmî kilise olmamıştır.

Süryanilerin kökeni tartışmaları ise noktalanmamıştır. Bazıları, atalarını Aramilere dayandırırken, bir kısmı ise atalarının Asurlu olduğunu savunmaktadır. Köklerini Asurlulara dayandıranların daha çok siyasal bir toplum olma iddiası varken, köklerinin Aramilerden geldiğini belirtenler, birlikteliklerini Hıristiyanlık üzerine kurmaya çalışırlar. Aslında her iki tezde bahsedilen halk kitlesi aynı halktır.

Şemsilik ve Yerleşik Düzen

Süryani-Yakubilerin yerleşik düzene geçmeleri o yörede yaşayan Şemsilerin cebren Hıristiyanlığı kabul edip Süryanileşmesinden sonra olmuştur. Mardin’de ilk yerleştikleri yer (şehrin doğusu), Şemsilerin Mahallesi olmuştur. Süryani-Yakubiler kendi dinlerini Şemsilere verirken, onlar da Şemsilerden yerleşik yaşama adabını almışlardır. Şemsilerin Mahallesi’ne aynı zamanda Kölesiye Mahallesi de denir (Köle Mahallesi anlamındadır. - Arapça-).

1453’te Osmanlılar İstanbul’u fethettikten sonra, 1516’da Süryani-Yakubiler, monofizitler olarak Suriye’ye yerleşip İstanbul Ermeni Patrikhanesi’ne bağlandılar. Çünkü devlet monofizit Hıristiyanların başı olarak yalnızca İstanbul Ermeni Patrikhanesi’ni tanımaktaydı. Buradan da Süryani-Yakubilerin bir millet olmadıklarını, ancak daha ziyade bir zümre şeklinde yaşadıklarını anlıyoruz. “Zümre” olarak adlandırıldıklarını kendi kaynakları tarafından da kabul edilen bir gerçektir.⁷ Süryani-Yakubiler Osmanlı döneminde bile dağlarda göçebe hayat sürmüşlerdir. Yerleşik düzene geçinceye kadar bu dönemlere ait nüfus sayımları da Mardin şehrinde Süryani-Yakubi halkı diye bir halktan hiç bahsetmemektedir.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığına ait 998 numaralı kayıtlarına göre 1530’da Mardin nüfusu:

Hane (aile) 2206 İslâmiye 775 Ermeni 1273 olarak gösterilmektedir.

IV. Murat, Bağdat Seferi sırasında Mardin’den geçerken Ermeni Şemsilere rastlar, onların güneşe taptıklarını öğrendikten sonra, kitapsız oldukları sebebiyle hepsinin kılıçtan geçirilmesini emreder. Mardin etrafındaki Şemsilerin köyleri, Şol, Simarakh, Safari ve Marağı adlı yerleşim birimleri yerle bir edilir.⁸ Şemsiler ise Süryani dinine girerler ve zaman zaman Süryanilerle mabetlerini ortaklaşa kullanırlar. Zaman içerisinde Süryanileşirler ve iki toplum birleştirilir. 16. yüzyılda ayrı bir cemaat olarak kaydedilen Şemsiler 19. yüzyılda yapılan sayımda Süryanilerin içinde sayılırlar. 19. yüzyılın resmî nüfus istatistiklerinde artık Şemsiler geçmemektedir. Bu da gösteriyor ki aradan geçen bu süre içinde bu cemaat giderek Süryani-Yakubi toplumu içine dahil olmuştur. Yörede etkin bir kültür oluşturan

Şemsilik, bütün kiliselerin inşasında kendini gösterir. Hıristiyanlığa geçilirken bütün Şemsi adet ve gelenekleri de Süryani-Yakubi Hıristiyanlığa geçmiş ve bütün mabetleri kiliselere dönüştürülmüştür. Şemsilikten gelen güneşe tapma geleneklerinin kalıntıları bugün bile Süryani-Yakubi dini üzerinde kendini göstermektedir. Yapılan kazılar sonucunda bile yöredeki kiliselerden güneşe ait kalıntılar çıkmaktadır. Süryani-Yakubi kiliselerinin pek çoğu Şemsilik dönemi (Arevortik-Güneşoğulları) mabetlerinden dönüştürülerek yapıldığı için çan kulelerinin ana binalara sonradan eklendiği görülmektedir. Günümüze kadar Süryani mezarlarında güneş resmi ve sembolleri kullanan aileler vardır (İstanbul-Kozlu'daki Süryani Kadim Mezarlığı).

1891 yılında Vital Cuinet tarafından yapılan Mardin şehri nüfus sayımına göre şehrin Doğu Hıristiyanlarının dağılımı şu şekildedir.

Ermeni Gregoryen 4330

Ermeni Katolik 1200

Ermeni Protestan 1700

Keldani Katolik 580

Süryani Katolik 90

Süryani-Yakubi 810

Toplam nüfusu 8710 olan Doğu Hıristiyan nüfusunun çoğunluğunun Ermeni olduğu, Süryani-Yakubilerin ise sonradan yerleşik düzene geçmelerinden dolayı diğerlerine oranla az sayılarda kaldığı anlaşılmaktadır.

Ermeni Şemsiler

Şemsiler (Arevortik-Güneşoğulları) güneşe taptıkları için bu isimle anılmışlardır. Süryani patrik İğnatyüs İbrahim II. tarafından kaleme alınan raporda geçen ifadeyle Şemsilere ait bazı olgular aydınlanmıştır. Bu ifadeden hareketle Şemsi topluluğun 1500 yıllarından başlayarak cebren Hıristiyan oldukları tespit edilmiştir. Şemsilerin nüfusları her ne kadar azalmışsa da I. Dünya Savaşı'na kadar varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Mardin ve çevresinde 70 haneden oluşan Şemsi aileleri bulunmaktadır. Kendilerine ait bölgeleri ve ibadethaneleri bulunmaktadır. Yeni yaptırdıkları kiliseye Bakire Meryem adını vermişlerdir. Bu kilise Mardin Şemsi Mahallesi'ndeydi. Şemsi topluluğu ilk dönemlerinde Süryanilerle hiç karışmak istemeyen, kız alıp verme gibi medeni ilişkilere girmeyen bir topluluk iken, sonraları onlarla bu tür ilişkilere mecburen girmişlerdir. Yakın tarihe kadar Diyarbakır ve Mardin'de kendilerine ait kabristanları vardı.

Süryanilerin kendileri hakkında iyi şeyler düşünmediklerini hisseden Şemsi halkı, Süryani patriklerinden kendilerinin samimi birer Hıristiyan olduklarını belirten rapor hazırlanmasını istemişlerdir. Bunun üzerine Süryani Patriği Şemsi halkının iyi birer Hıristiyan olduğunu ifade eden9 rapor hazırlamıştır. Rapor, Ermeni Şemsilerin (Arevortik-Güneşoğulları) Hıristiyan olduğu, mezhep olarak Süryani kilisesine müntesip oldukları ve hiçbir Süryaninin bunlar hakkında kötü şey düşünemeyeceğini, böyle bir şeye kalkışanların Allah tarafından lanetleneceği yönündedir.

Mardin Süryani Katolik rahibi İlyas Şem'in 1949 yılındaki vefatına kadar hem Hıristiyanlık hem de Arevortik Şemsilik yaptığı Mardinlilerce bilinmektedir. Son 60 yıl içinde bu gibi önemli ayrıntılara Süryani tarihinde rastlayamıyoruz.

1915 Ermeni tehcir kabilelerinin konaklama ve geçiş güzergâhı Mardin idi ve bölgedeki Süryani ailelerin pek çoğu kafileden Ermeni yetim erkek çocukları evlat edinmişlerdir. Vaftizli olmalarına rağmen Süryani kilisesinde yeniden vaftiz edilir, Süryani adı verilir, büyüyen çocuklar yine Süryani kız ile evlendirilip toplumun asil üyesi haline getirirlerdi. Bu

yetim çocuklar öldükleri zaman geçmişleri veya asılları hakkında Süryani ruhaniler kesinlikle bilgi vermez, Süryani Mezarlığı'na gömerlerdi.

Mezopotamya'nın başlıca yerleşim bölgelerinden Diyarbakır, Urfa, Mardin, Samsat gibi yerlerde yaşayan Ermeni-Şemsiler-Güneşoğullarından Yakubi-Süryani mezhebine girenleri her yıl iftiharla 1942 yılına kadar Süryani ruzmanelerinde ilan ederlerdi. Bir örnek olması bakımından aşağıdaki yazıyı aktarıyoruz:

“Kara-Amid/Diyarbakır şehrindeki eski (Arevortik-Güneşoğulları) mezhebenden oldukları için Müslümanların (Şemsiler) dedikleri mu'tezile Ermenilerden XVII. yüzyıldan kalma (Aile Kütüğü) ve Ruznâme adlı Süryanice eserde (oğlu Turna Huri Başaranlar elindedir) Makdisi Yakuboğlu Beşârâ (1863-1942), Aile Kütüğü ve Ruznâme.

Bir örnek daha... Der Zafaran Manastırı güneşe tapma anıtı günümüzde turistlere ve ziyaretçilere gösterilmektedir. Ünlü tarihçi Asse'mani'nin Bibliotheca Orientalist adlı eserinden öğrendiğimize göre, Der Zafaran Manastırı'nda on iki bin şehit asker vardır. Şehitlerin hangi millete ait olduğu ise açık değildir.

Yakubi Süryaniler ve Osmanlı İmparatorluğu

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan milletlere zamanın padişahları tarafından ferman verilir ve böylelikle imparatorluk içinde varlıkları resmen tanınmış olurdu. Oysa Yakubi Süryaniler Osmanlı tarihinde “millet” konumunda olmadıkları için padişahlardan ferman alamamışlardır. Günümüzde padişahlardan Yakubi Süryanilere verildiği iddia edilen fermanlar daha ziyade şahsi fermanlardır. Süryani Yakubileri toplum olarak ilgilendiren fermanlara rastlanmamaktadır.

Yakubi-Süryaniler hiçbir zaman Ermenilerin imkânlarına sahip değillerdi. Fakat Ermenilere sağlanan imkânlardan bir ölçüde faydalanabilirlerdi. Yakubi Süryaniler Ermenilerin Kudüs'te sahip olduğu haklardan istifade ettikleri gibi, Diyarbakır ve Mardin ve diğer

yerlerde Ermenilere ait kiliselerde ayin yapmak hakkı verilmiştir. 1896'dan sonra başta Ermeniler olmak üzere gayrimüslimlerin göç ettikleri bilinmektedir ve 1915 Ermeni tehciri ile Ermenilerin Mardin'den sürülmeleri sonrasında boşalan yerlere Yakubi-Süryaniler yerleştiler. Bugün oturdukları evlerin çoğunun o dönemden kalma Ermeni yapıları olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Ancak zaman zaman Ermenilerden kalan bütün kültür ve tarih mirasının, Süryani tarihi olarak yansıtıldığına şahit olunmaktadır. Tur Abdin bölgesindeki Yakubi-Süryani kiliseleri olarak tanıtılan kiliselerin büyük bir kısmı bir zamanlar Ermenilere ve Bizanslılara aittir. Hıristiyanlığın bütün mezheplerinde kiliselerin yönü Kudüs'e dönüktür. İstisnayı sadece Ermeniler oluşturur. Bunun nedeni ise Ermenilerin tarih boyunca güneşi en az alan coğrafyada yaşamış olmalarıdır. Hıristiyanlık öncesi inanç sistemlerinde güneş kutsallaştı. Ermeni kilisesi güneşe tapılan dönemleri ayinlerinin bir kalıntısı olarak Doğu'ya dönük inşa edildi. Oysa bugün o yörede Yakubi-Süryani kilisesi olarak gösterilen kiliselerde Doğu'ya dönük durmaktadırlar, bunun nedeni ise bir zamanlar Ermenilere ait olan bu kiliselerin sonradan Süryanileştirilmesidir. Bu, Yakubi-Süryani tarihinin yeniden yazılması anlamına gelmektedir. Ayrıca Süryanilere ait olan birçok tarihî eserin mimarının kim olduğu açıklık kazanmamıştır, Birçok tarihi eserlerinin mimarını açıklayamazlar. Zira Mardin ve civarındaki eserlerin mimarları Hıristiyan Ermeniler ve Şemsi Ermenilerdir.

Yakubi-Süryani tarihi incelendiğinde, Mezopotamya'daki ve modern Türkiye'deki hayatları dışında başka bilgiye rastlamak mümkün olmamıştır.

Osmanlı dönemi sanki hiç yaşanmamış gibi geçilmiştir. İstanbul'da bulunan Meryem Ana Ermeni Süryani Kilisesi de olayı doğrulamaktadır. Bunun nedenlerinden en önemlisi bu topluluğun imparatorluk içinde bir "millet" olarak yaşamamasıdır. Bu nedenle Osmanlı dönemi ile ilgili olarak haklarında yazılı pek fazla doküman yoktur. Bununla birlikte Ermenilerin Osmanlı topraklarını terk etmeleri ile boşalan yerlere yerleştirildikleri tezi doğruluk kazanmıştır. Zira elde olan nüfus sayımları ve tarihi eserlerden geçen deliller ve

Yakubi-Süryani kiliselerinin konumları hep bu tezi destekler tarzdadır. Her toplumun yaşadığı, öldüğü şehirlerde bir mezarlığı vardır. Uzun süre araştırmamıza rağmen, Urfa ve Mardin’de müstakil Yakubi-Süryani resmî mezarlığına rastlamadık, ancak cenazelerini kilise avlusuna gömdükleri tespit edildi ve Mardin (Surp Mikail) Mar Mihail Kilisesi’nin dışında ve Der Zafaran Manastırı içinde ve dışında yakın tarihte (1950’den sonra) mezarlık oluşturdular. İlk kez müstakil İstanbul Mevlanakapı mevkiinde Rumlarla anlaşarak Süryani Mezarlığı oluşturulmuştur.

Kürt Kültürü Gölgesinde Süryaniler

Özellikle Tur Abdin bölgesindeki Yakubi Süryaniler ve Kürtlerin zaman zaman uyguladıkları evlilik şekli vardır. Türkçe’de değiş-tokuş anlamında olan “berdel”e Süryanilerde “berdeli” denmektedir. Bu usule göre bir aileden kız alınırken evlenmek için aynı aileye de bir kız verilir.

Ünlü tarihçi Bağdatlı Mesudi’ye göre Cudi Dağı ve Musul çevresinde Hıristiyan kalan Kürtler, Yakubi (Süryani) mezhebindedir. Diyarbakır ve Mardin illerimizin uzak köylerinden şehre gelen, Süryani kiliselerinde Kürtçe İncil ve dualar okuyarak ibadet eden Süryaniler görülmüştür. Suriye’deki Süryani Kürtlerin dua metinleri, Bedirhani tarafından yayımlanmıştır.

Süryani ve Kürtlerde düğünler birbirine benzer. Halay ve şarkıların renk kattığı, insanların kol kola girdiği oyunlar, “Hınne ve Lorke” şarkıları da iki toplumun ortak kullandıkları müziktir.

Hz. İsa Mesih’in ölüm ve dirilişinden sonra ibadet edilmesi temelinde müziğin kiliseye girdiği görülmektedir.

Günümüzde Yakubi-Süryani Kilisesi’nde icra edilen müzik makamlarının tümü Kürtçe’dir. Yegâh, Dugâh, Segâh, Çargâh, Pençgâh gibi...

Süryani kilisesinin hakim olduğu ya da yarı hakim olduğu bölgelerde Yezidi Kürtler ile birlikte yaratılan değerler olmuştur (ünlü Süryani müzisyen Nuri İskender); Tur Abdin’de müzik anlamında yaşatılan değerler çok yönlüdür. Ancak daha çok kiliseye bağımlı müziktir. Süryani-Yakubiler kırsal yaşamları döneminden kalan gelenek ve aneleri bugüne kadar sürdürmektedirler. Kız isteme, kız verme, nişan, düğün, vaftiz ve cenaze törenleri yüzyıllardır değişmemiştir. Artık şehirlerde yaşamalarına rağmen törenlerinde kırsal kültürün etkileri devam etmektedir. Bunlar arasında en ilginç Hıristiyanlık kuralları ile bağdaşmayan, düğünlerde kilise içinde alkış ve zılgıt çekmektir.

Süryaniler ve Konuştukları Diller

Yakubi’ Süryaniler, Mardin, Midyat Tur Abdin bölgesi köylerinde yaşarlar, bunlardan Mardin ve çevresindeki Benabil, Mansuriye, Kalat- mara, Gölliye köylerinde Arapça konuşulurdu. İdil’de bir tür Arapça konuşulur; Midyat ve havalisindeki halk ise Batı Aramice şivesiyle konuşurlardı. Buna bilimsel literatürde Turoyo adı verilir. Bazı Süryanilerin dili ise Kürtçe’dir. Örneğin, Kerboran yerleşim bölgesi halkının kilise dili de Kürtçe’dir. Siverek Süryanilerinin kilise duaları Kürtçe’dir.

Diyarbakır, Urfa, Elazığ, Malatya ve Adıyaman Süryanileri Türkçe’nin yanısıra Ermenice de konuşurlar, Süryanice bilmezler. Bugün bile Halep’teki Urfalı Süryaniler, Ermenice ve Arapça konuşmaktadırlar ve onlar da Süryanice bilmezler.

Yaptığımız araştırmaların sonucunda, Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet döneminde Süryani okullarına ve diplomasına rastlanmamıştır. Bugün bile hâlâ tüm dünyada Süryanilerin resmî okulu mevcut değildir. Süryani dilini yeniden canlandırmak için, 19. yüzyılda Ermeni Patriği Mateos’un emriyle ilk matbaa kurulur ve Süryanice metinler basılır. Matbaada sadece mezmur ve dua kitapları basılmış, hiçbir edebi eser basılmamıştır. Bu matbaa daha sonraki yıllarda Mardin’deki Der Zafaran Manastırı’na gönderilir. Ancak orada da Süryanice edebi

eserler basılmamıştır.

Hindistan Malabar Kilisesi

Malabar kilisesi Doğu'nun eski Ortodoks kiliselerindedir. Genelde Asuri Süryani kilisesinin bir parçası olarak kabul edilerek "Malabar Asuri Süryani" kilisesi adı altında anılmıştır. Malabar Kilisesi Hindistan'ın Güney Batı Kerala eyaletinde bulunmaktadır. Malabar Kilisesi'nin üyeleri Malayamiler, Travilyan ırkına ait olup, dilleri Malayamacadır ki (Travilyan dört dillerinden biridir; diğer dilleri Kannada, Tamiul, Telegu'dur) zaman içerisinde çok sayıda Asuri Malabar'a gidip yerleşerek Malabarlılara karışmıştır. Güney bölgesinde yaşayan Malabarlar, Asuri-Süryani kökenli olduklarına inanırlar.

Az sayıda din adamı Asurice- Süryanice bilir, kilise duaları genelde Malayamaca'dır. Din adamları yetiştirmek için ruhban okulları vardır. 1992 mahkeme kararıyla Asurice öğrenmek isteyenler için pazar dershaneleri açılmıştır. Süryanice bilenler nadirdir. Asuri Süryani, Keldani, Nasturilerin nüfusu 1,5-2 milyon civarında tahmin edilmektedir.

Yakubi-Süryanilerin Tarihi Yazılırken...

Türkiye'de Ermeniler ve Rumların tarihi bir hayli incelenmiştir. Ancak Lozan Anlaşması'nda yer almayan Süryani, Asuri gibi dinî toplulukların gerektiği gibi incelendiği pek söylenemez. Türk toplumunun bu kesimine güncel basın daha ziyade muhtelif verilerle haber nitelikli yazılarında yer vermiştir.

Türkiye'nin dinî ve etnik kesimlerini konu edinen kitaplar yazan yabancı araştırmacılar ise derinlemesine bir çalışma sergilememişlerdir. Kaynak olarak yalnızca tek taraflı Yakubi din adamlarının yazılarını görmekteyiz.

Örneğin, metropolit Hanna Dolapönü'nün Mardin'deki kiliselerin yapımına ilişkin tarihlendirmesi hayali olup gerçeğe ilgisi yoktur. Ruhaniler arasında tarih yazmak isteyenler de çıkmıştır. Ancak bazıları tarih kültürü ve tekniğinden habersiz oldukları halde tarih yazmaya kalkışmaktalar. Dolayısıyla meydana getirdikleri eserler, tarih eserinden çok, başka bir hüviyette olmaktadır. Metropolit Hanna Dolapönü'nün Mardin Tarihi, Papaz Aziz Günel'in yazmış olduğu Türk Süryaniler Tarihi adlı kitabı ve Gabriyel Akyüz'ün 1998 Mardin Kiliseleri ve Manastırlar Tarihi adlı kitaplarını örnek gösterebiliriz.

Bizans Tarihinde Süryaniler

İslâm fütühat tarihinde Suriye (Kadıköy konsiline uyan) bir patriğe sahip değildi. Antakya'nın karışık durumu İranlıların Doğu istilasının neticesinde, 609'dan beri Aziz Anastas 2'den sonra makamına kimse atanmamıştı. Suriye'de Athanase adında Antikalkedon bir rahip vardı. Ve bu zat Hierapolis'te 629'da Heraklius ile görüşüp uzlaşmacı bir tutum gösterdiği için patriklik makamına resmen hak kazanmış gibi görünüyordu. Bu durumun ayrıcalıklarının Yakubiler (Süryaniler) güzel değerlendirdiler ve Araplar zaten kabul etmeye hazır olduğunu gözler önüne serdiler. Araplar bu halka karşı iyi niyetliydimler. Nasıl olmasınlar ki? Bu Hıristiyanlar Bizanslılardan nefret edip Araplara hizmete hazır dimler. Süryaniler için İslâmiyet bir intikam aracıydı. İstanbul Patriği Basileus'u, Süryani Afhanas'ı kabul etmesi kendi halkı olan Süryanileri rahatsız ediyordu. 628- 629 yolculuğu sırasında Süryani kilisesinden ayrılanların kilise bünyesine geri toplarken bile kan dökülmüş, fanatik keşişler olaylar yaratmışlardı. İslâm hakimiyeti tüm bunlara son vermekte ve İslâm'a hoş geldin derler. Kan ve lisan kardeşi olduklarından bu tavır yadırganmamalıdır (örnek, Sina'dakiler gibi). Dövüşmeden İslâm'a katılıp aynı zamanda Hıristiyanlık'tan ve Bizans imparatorluğu'ndan ayrıldılar. Gerçekten ilk halifeler döneminde Süryani kilisesi hiçbir işkenceye maruz kalmadı. Patrikler de uzakta yaşayıp Malatya'da oturmuşlardı. Örneğin, Elie (709-724) Antakya sınırında bir kilise inşa edebilme izni aldı. Ama oralarda kalabilme izni alamadı.

Ancak Süryani kilisesi bilinen düzeninden vazgeçmedi. Eğer iç savaşlar ve dinî akımların problemleri ile daha az sarsılmış olsalardı, Suriye Monofizitleri de Mısırlı dindaşları gibi belki de daha geniş bir korumayı hak kazanacaklardı.

Kaynak: L'Eglise Byzantine De 527 A 847, Le R.P.J. Pargorie, Paris,1923

Der Zafaran Tarihi

Der Zafaran Manastırı bir tepenin yamacında güzel ve sağlam bir konumdadır. Arka tarafında yüksek kayalara eski mezarlar oyulmuştur. Ermenilerin pagan dönemine ait olup doğuya bakar. Güney platosundan Sincar Dağı'na ve güneydeki büyük çöle kadar geniş bir görüş alanına sahiptir. Kilise mimarisi olarak Doğu'daki Yunan dinî kurumların kurucusu İmparatoriçe Helena devrine aittir. Kilisenin yan tarafında eski orijinal mimariden sadece pagan dönemine ait güneşe tapma anıtı iyi durumdadır. Ermeni Arevortik (Güneşoğulları) tapınağıydı. Manastırın tarzı aşırı yüklü ve yozlaşmış korint üslubudur. Kemerler ve sütunlar Yunan haçı şeklinde birbirlerine karşı inşa edilmişlerdir, çok iyi durumda bulunmaktadır. Kilisenin içini süsleyen Bizans stili havarilerin freskleri iyi durumdadır.

Der Zafaran Manastırı Aziz Ananya Kilisesi mihrabında İncil'de vahiy 1 ve 8'den alıntı Yunanca A (alfa) ve Ω (omega) harfleri bulunmaktadır. Ancak şimdi kilise olarak kullanılan bölümde, sütun hiç var olmamış gibidir. Kapılar, giriş, pencereler ve dış cephenin tümü aynı tarzdadır . Ancak bina o kadar çok onarım görmüştür ki eklemelerin yanında eski orijinal mimariden çok az iz kalmıştır. Manastır kare bir avludan ve çevresindeki hizmet birimlerinden ibarettir. Üst galeride rahiplerin odaları bulunmaktadır. Kilimler ve yastıklar yöre üslubuna göre döşenmiştir. Manastır yüksek bir taş duvarla çevrilmiştir. Demir plakalarla kuvvetlendirilmiş küçük bir giriş kapısı da çok iyi korunmaktadır. Din görevlilerinin aileleri manastırda yaşarlar.

Bu manastırda gördüğüm kitaplar arasında Süryani dilinde bir dua kitabı kopyasındaki

(Gospels) geniş ve güzel yazım tarzına ve kullanılan ince sağlam parşömene hayran kalmıştım. İncil'i yazan Evangelist'lerin portreleri ve bölüm başlıkları zengin renklerle boyanmış ve süslenmişlerdi. Kitabın sonundaki tarihe göre M.S. 1150 yılında Der Zafaran Manastırında yazıldığını öğrendim. Kitabın yazı başlıklarındaki kitap kadar eski ve kısa notlar da Grek (Yunanca) dilinde idi. Bu da o sırada buradaki rahiplerin Bizans olduklarını göstermektedir. 1876 yılında Patrik IV. Bodrus döneminde ikinci kat, ilaveleri ve giriş eyvanı Mardinli Ermeni asıllı ünlü mimarbaşı Sarkis Elyas Lole (Levon) ve kalfa Abdülmesih Asil (Ahmandakno, Asse) tarafından yapılmıştır. Bugünkü görünümü bu ilavelerden sonra kazandırılmıştır.

Not: Der Zafaran Manastırının Süryaniler tarafından satın alındığı kaynaklarda mevcuttur. Nitekim kimlerden satın alındığı açık değildir. 1903 yılında Süryani Patriği Abdülmesih tarafından manastırdaki Bizans freskleri silinmiştir.

Kaynak: Travels in Mesopotamia, b y J.S., Buckingham, Cilt 1, Londra, 1827.

Süryanilere ilişkin bir istatistik

Mgr. Abdullah Şatluf

Homs Patriği

Yakubilerin birliğe dönüşü

Yakubi Süryani Abdullah Şatluf, 1901'de Londra'ya gider ve Kraliçe Viktorya'nın huzurunda saygıyla karşılanır. O dönemde siyasî bir Anglikanizm'e, dolaylı olarak İngiliz etkisine yaklaşmak amacındadır. Yakubiler, Hıristiyanlığın kayıp çocuklarıdır. Süryanilerin yoksulluğu ve ruhanilerin perişanlığı, yaşam zorluklarına çare bulmak için, önce Katolik mezhebi lideri ile görüşmek üzere Roma'ya ardından da Doğu'nun yardımsever koruyucusu Fransa'ya gitme gereğini duymuştu. Kraliçe Viktorya ve Papa'ya sunmak üzere hazırladığı, dünyadaki Yakubi- Süryani nüfusu istatistiği aşağıdadır:

Dünyada Asuri-Süryani Nüfusu

Suriye 2000

Cebel-i Tur 5000

Mayfarkin Diyar. 4560

Mardin ve 8 kaza 2000

Musul ve havalisi 1000

Urfa Hısm Mansur 600

Hindistan Malabar 15160 50.000 (Irksal olmayıp yalnız Asuri Süryani mezhebine aittirler).

Yekûn: 65160 aile

Kaynak: Revue D'Orient, La terre Sainte, L'Orient Chretien, Paris, 1901-1902, s. 351

NOTLAR

1 Arami dilinin kökenine baktığımızda, Arapça'ya oranla, İbranice'ye daha yakın olduğunu görmekteyiz.

2 Aramice Hz. İsa devrinde konuşulan İbrani- ce'nin bir kolu idi. Batı Süryanileri Türklerden önce Bizans uyruklu idi. Dinleri Doğu Hıristiyanlığının temeli olan Antakya kilisesi ritidir. Ortadoğu'da İslâmiyet'in belirmesi ile (VII-XI) Antik Siri dili yerini zaten aynı kökenden gelen Arapça'ya bırakır. Kelime hâzinesinde Ermenice sözlere rastlanmaktadır.

3 Türkçe'nin ağır bastığı bir Arap diyalekti.

4 Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra Yakubi Süryani Patrikhanesi yavaşla, Ermeni Katolik Patrikhanesi (Lübnan'a), Keldani Katolik Patrikhanesi (Bağdat'a), Süryani Katolik Patrikhanesi (Lübnan'a) ve Nasturi Patrikhanesi (Amerika Birleşik Devletleri'ne) de Türkiye'den ayrıldılar.

5 Avrupalı tarihçiler Ortodoks Yakubiler ve Nasturiler diye ikiye ayırmakta ve Yakubiler için Batı Süryanileri, Nasturiler için Doğu Süryanileri deyimini kullanmaktadırlar.

6 Mardin’de Yazışma, 20.02.1817, Londra’ya rapor, s.24.

7 Neşid Hakkı, Vakıf Dergisi, 10 Mayıs 1925.

KAYNAKLAR

A. F. Büsching, Büyük Dünya Tarifnamesi, 23

cilt, Brunn Joseph Gerog Trabler’de F.A. Schraembl Yayınevi. 1787.

Van Ewald Banze, Die Türkei-Eine Moderne Ge-
ographie, Berlin-Hamburg braunschweig, 1919.

- Muhasebe-i Vilayet-i Diyar-i Bekr ve Arab ve Zülkadiriyye Defteri (937/1530) I. TC Baş-
bakanlık Devlet Arşivi, Ankara, 1998.

Vital Cuinet, La Turquie d’Asie, Paris, 1891, cilt 2, s.508-519.

Dr. Haşan Şamaysani, Medinet Mardin, Arapça, Beyrut, 1987.

Prof. Dr. Yavuz Ercan, Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler - Ankara, 2001, Turan Kitabevi.

H. Esra Danacıoğlu, Osmanlı Anadoluşunda Ang- lo-Sakson (Protestan) Misyoner
Faaliyetleri (1816-1856), İzmir, 1993, doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi.

Polonyalı Simeon’un Seyahatnamesi (1608- 1619), İstanbul, 1964, Edebiyat Fakültesi
Yayınları, s. 100-101.

B. Murat Özdemir, Yezidiler ve Süryaniler, İstanbul, 1988, Ekim Yayınları.

Kara Amid 2, 3 yıl 2-4, sayı 1956-1957-1959, İstanbul, 1960, Işıltan Matbaası.

Armenia Opera Guiseppa Cappeletti 2, Finenze, 1841.

Les Missions Catholiques l’oeuvre de la propa- gation de la Foi 1874, Lyon Paris, Brüksel.

Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, Etnik Sosyolojisi, Timaş Yayınları, İstanbul, 1997.

Aziz Koluman, Ortadoğu’da Süryanilik, 2001, Avrasya Yayınları, Ankara.

Hüsik Gülyan, Mardin Tarihi, eiyazma, Ermenice, Viyana, 1898.

Ernst Honigman, Prof. Dr. Fikret Işıltan, Bizans

Devleti’nin Doğu Sınırları, Edebiyat Fakültesi. İstanbul, 1970.

Faik Bulut, Dar Üçgende Üç İsyân, Belge Yayınları, İstanbul, 1992.

Stimme des Tur Abidin, yıl 5, Mart 199, Linz.

Lammens H., İslâm Ansiklopedisi, Suriye Maddesi, S.51.

Honigman E., İslâm Ansiklopedisi Malatya maddesi, s.238.

Honigman E., İslâm Ansiklopedisi Rum Kale, maddesi s.777.

Darkot B., İslâm Ansiklopedisi, Resulayn maddesi, s.695.

Lammens H., İslâm Ansiklopedisi, Cüzzam maddesi,

Lammens H., İslâm Ansiklopedisi, Lahim maddesi.

Gabar Çıyan, Süryani Keldani Tarihte Asur ve Kürd Müziğinin Karşılaşması, Bet Prasa-pro-
so Nisibin Yayınları, 1993.

Ord. Prof. Şemsettin Günaltay, Yakın Şark Tarihi, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1949.

Hanna Dolapönü, Metropolitan of Mardin, Yayınlayan; Mar Gregoryos johanna İbrahim, Met-
ropolitan of Aleppo, Suriye 1999, Baskı; Si- dami Printing-House-Şam-Suriye.

Yeni Mardin Gazetesi, 16 Mayıs 1958 - Mardin Asliye Hukuk Mahkemesi, Mardin'de Süryani
kiliselerinin ve bazı emlakların zilliyetten tapulaşması ilanındır (örnektir).

Not: Fransızca, İngilizce ve İtalyanca çevirilerinden dolayı Arusyak Özfuruncu'ya teşekkür
ederim.

Kaynak: mamasyria.blogspot.de